

De harmonie bij Hella Haasse. Een collage voor de leeskring en klas.

1 januari 1993

Auteur: Willy Geursen

Volume: 03

Nummer: ?

Pagina's: 30-40

Documenten

- [tsjip_jrg03_012.pdf](#)

willy geursen de harmonie bij hella haasse een collage voor leeskring en klas in mijn leeskringen probeer ik de vorm van de bespreking van een boek aan te laten sluiten bij de inhoud zo koos ik bij thomese het filmische aspect bij margriet de moor het beeldende bij nelleke noordervliet de beweging en nu bij hella haasse het zal gaan over haar met de publieksprijs 1993 bekroonde boek heren van de thee het documentaire aspect zoals haasse haar boek samenstelt uit delen van kronieken dagboeken foto's en brieven zo geef ik mijn bespreking deze keer vorm met citaten commentaren foto's en dergelijke van en over hella haasse en haar bekroonde roman ik deel de fragmenten in zes paragraafjes in met het woord harmonie als leidraad in mijn leeskring laat ik de groep hieruit een keus maken en vraag de leden te reageren op de gekozen fragmenten dit zijn de zes onderdelen 1 een harmonische familie 2 harmonie tussen feit en fictie 3 harmonie tussen het schrijven en de geschiedenis 4 harmonie tussen de schrijfster en haar stijl 5 harmonie en disharmonie een tuin in het oerwoud 6 slot harmonie 1 een harmonische familie ik kijk met de groep naar gedeeltes uit de documentaire over hella haasse het land van herkomst rvu 25 mei 1993 ik zet de video stil bij het familieportret en vraag de groepsleden of zij personages herkennen ik vraag hun bovendien of zij hun opmerkingen kunnen onderbouwen met citaten uit het boek het vraagteken achter bovenstaand kopje geeft het gesprek natuurlijk wel een bepaalde richting 2 harmonie tussen feit en fictie 2 1 citaten uit het boek heren van de thee is een roman maar geen fictie de interpretatie van karakters en gebeurtenissen berust op brieven en andere documenten die mij ter beschikking gesteld zijn door de stichting het indisch thee en familie archief nakomelingen en bloedverwanten van de personages in mijn boek de stof is dus niet verzonnen maar wi geslecteerd en gearrangeerd volgens de eisen die een roman aanpak stelt dit betekent dat ik tal van bijzonderheden die in een strikt historische benadering volledigheidshalve aan de orde zouden komen moest laten liggen en dat de nadruk valt op individuele lotge-

vallen en ontwikkelingen 297 30 geursen de harmonie bij hella haasse je zegt die brieven zijn geschiedkundig niet van belang misschien niet maar het is toch ook een feit dat het nageslacht dikwijls het meeste heeft aan de side lights die een veel klaarder beeld geven van de toen heersende toestanden en vooral van de toen gangbare opvattingen dan bijvoorbeeld een serie cijfers de zaken zijn dood en kunnen niet herrijzen maar de personen kunnen voor ons weer leven als we vernemen wat ze dachten en voelden voorwerk brief van bertha de rijck van der gracht kerkhoven aan haar broer karel kerkhoven 1859 111 i i as iiaa551 1 j erenvan de thee roman querido un ouvrage de fiction melange sa guise le vrai et le faux le vecu le transcrit l imaginaire la biographie voorwerk citaat philippe labro 2 2 uitspraken van anderen wat is een roman een verhaal in de volkstaal in romaanse landen elk uitgebreid prozaverhaal waarin personages gemodelleerd zijn naar eigen verbeelding over heren van de thee geen roman maar historische evocatie middels documenten en brieven nelleke noordervliet de auctoriale verteller heeft plaatsgemaakt voor de tekstbezorger die de eigen inbreng beperkt tot het rangschikken en toelichten van documenten jaap goedegebuure plichtmatige kroniek van theeplantersfamilie historische collage minder haar eigen verhaal maar meer een verhaal dat door het historische onderwerp gedictieerd werd l oomens 31 geursen de harmonie bij hella haasse in het werk van hella haasse ontstaat in toenemende mate door het gebruik van documenten een controleerbaar maar toch fictioneel geheel w p lexicon van de nederlandse letterkunde het boek begon me pas echt te boeien op het moment dat het steeds minder roman werd namelijk in het tweede deel waarin haasse veelvuldig gebruik maakt van historische brieven en foto s het lijkt er de laatste jaren voor mij steeds meer op dat hella haasse een auteur is die lange tijd haar bijzondere kwaliteiten verkeerd richtte op romans kees fens schreef dat in 1969 2 3 uitspraken van hella haasse zelf non fiction zoals historische studies biografieën en dagboeken kunnen het opnemen tegen de stoutste verbeelding de moderne historische roman die gegevens of personages behandelt die tot de geschiedenis behoren is in de eerste plaats een werk der verbeelding niet ik annexeer de personen uit het verleden om ze te vervormen tot romanfiguren zij geven mij de gelegenheid mijn eigen werkelijkheid te verruimen 32 geursen de harmonie bij hella haasse naast het werk der verbeelding is de moderne historische roman voorts een eigenzinnige interpretatie van de geschiedenis de voorwaarden daartoe zijn een grondige wetenschappelijke kennis inlevingsvermogen voor a sense of the past de schrijver pretendeert geen waarachtig beeld van de werkelijkheid te geven mij interesseert eerst aspecten van de persoonlijkheid netwerk van de individuele lotgevallen complexe patronen van het zogenaamd toevallige wisselwerking karakters daarna historische feiten 2 4 feit of fictie heren van de thee is duidelijk een roman over een man en zijn plek nelleke noordervliet kroniek van een theeplantersfamilie l oomens achterflap heren van de thee is niet de geschiedenis van ontwikkelingen in de koloniale politiek van 1870 tot 1907 maar van mensen wier karakter lotgevallen en onderlinge verhouding door die omstandigheden werd bepaald zo heeft deze nieuwe roman van hella s haasse in feite drie hoofdpersonen de autocratische rudolf zijn langzaam aan verbitterd rakende echtgenote jenny en west java met zijn indrukwekkende mysterieuze natuur be-

ginzinnen van de roman 1 hier zei hij hardop zijn stem klonk ijl in de ontzaglijke ruimte hij stond aan de rand van een ravijn middagmist versluisde de nabijgelegen toppen dit waren de voorgebergten van de goenoeng tiloe diepe plooiën in de aardkorst een draperie van dicht woest groen over een rustend reuzenlichaam tussen de ruige flanken lag een komvormige vallei 11 slotzinnen van de roman mijn vader had graag op ardjasari begraven willen worden nu ligt hij in amsterdam ik wil niet in bandoeng liggen alstublieft vader zei bertha afwerend hij keek naar de grond voor zijn voeten hier zei hij halfluid hier 296 kijk naar die zinnen kijk wat er staat 33 geursen de harmonie bij hella haasse 3 harmonie tussen het schrijven en de geschiedenis gamboeng de eerste dag 1 januari 1873 gamboeng de laatste dag 1 februari 1918 geboren helene serafia haasse 2 februari 1918 ik schrijf over het verleden op zodanige wijze dat mijn werk getuigt van mijn voortdurend intens bezig zijn met het heden de gewaarwording van het verleden is voor mij iets onmisbaars om mijzelf compleet te voelen heb ik a sense of the past nodig in nederlands indie groeide ik op met een enorme ruimte om mij heen nu ik die ruimte niet meer heb zoek ik een ruimte in de tijd een grotere ruimte geeft bevrediging het verleden is niet voorbij het blijft altijd het voorland van het nu het heden bestaat niet het is passing time het speuren deduceren en combineren voldoet aan een innerlijke behoefte aan expansie en meer leef tijd kennis van het verleden leidt tot kennis van jezelf eerst moet je weten wie je bent alvorens je kunt weten watje wilt ik word gedwongen tot het schrijven vanuit een behoefte aan bevrijding het is teruggeven na volstromen vergelijk het gebruik van historische gegevens bij thomse noordervliet en haasse 4 harmonie tussen de schrijfster en haar stijl 4 1 de dialoog tussen auteur en criticus hella haasse ik ben verslaafd aan taal en aan het maken van taalconstructies critici klassiek vormbesef gedragen wat ouderwetse stijl verzorgde zin nen vlekkeloze beheersing van het nederlands rijke genuanceerde woord keus literaire taal der betere standen 34 geursen de harmonie bij hella haasse hella haasse in indonesie zijn mijn zintuigen gevormd het waarnemen is eigenlijk al het schrijven nelleke noordervliet in de gretigheid waarmee ze kijkt en beschrijft met een feilloos oog voor details is ze op haar best als haasse ergens de herinneringen aan het land schap van haar ziel en van haar jeugd heeft bewaard dan is het in heren van de thee hella haasse voor het schrijven moet je een naar binnen gekeerd leven leiden strijd moet de mens binnen in de mens zelf beslechten maatschappelijke proble men moet je oplossen in het persoonlijke vlak door persoonlijke deugden zoals vertrouwen bescheidenheid sober en werkzaam leven en behoud van je geestelijke vrijheid het is bij hella haasse allemaal zo braaf en zo beschaafd en erudiet in haar harmoniemodel mis ik de humor de prikkeling en de boze kreet de natuur beschrijvingen overvleugelen de beschrijving der personages en van het maatschappelijk gebeuren wat vindt u van deze uitspraak 4 2 hella haasse en kristien hemmerechts geen harmonie beide schrijfsters werden in 1993 genomineerd voor de ako literatuurprijs een grotere tegenstelling lijkt mij niet mogelijk wat zij gemeen hebben in hun persoonlijk leven is het verlies van een kind kristien hemmerechts verloor zelfs twee kinderen beide auteurs traden hiermee naar buiten haasse in zelfportret met legkaart hemmerechts in het verhaal sprookje in de bundel kerst en andere liefdesverhalen lees het verhaal en lees dit

fragment waarin hella haasse spreekt over het overlijden van haar dochtertje we gingen op een warme dag in de vroege zomer van 47 naar westerveld om de urn uit te zoeken van de volle boomkronen van de begroeide aarde stroomde een gloed van leven men gaf me een klein zwart busje in de hand het deksel was met een loodje verzegeld wanneer ik het bewoog hoorde ik binnen een droog ritselen en rammelen als van zeer kleine steentjes achter een van de parkwachters liepen wij naar de plek van bestemming op de helling van een heuveltje onder een boom ik zei tegen mij zelf dit is mijn kind geweest een klein warm lichaam zacht haar handjes voetjes een kloppend hart een helder stemmetje er is niets van haar overgebleven dan een handvol as in een bos ik stond met die resten in mijn hand mij bewust van het viermaands embryo van het andere 35 geursen de harmonie bij hella haasse nieuwe kind in mij niet bij machte dit alles te rijmen maar evenmin in staat het zinloos te vinden pijn en de sensatie van verlichting in de dubbele betekenis van het woord stroomden verblindend samen hella haasse en haar overleden dochtertje ondanks alles harmonie en bij kristien hemmerechts 5 harmonie en disharmonie een tuin in het oerwoud de vroegste bewuste herinneringen groene tintelende bewegende vlekken hoog boven mijn hoofd de kronen van de reuzenwaaierpalmen in de planten tuin van buitenzorg ik zit of lig in een wagentje dat door moeder wordt voortgeduwd uit een handvol achtergrond 1993 nooit vergeet ik dat gevoel van volkomen vrijheid van opgenomen te zijn in een werkelijkheid zonder innerlijke tegenstrijdigheden het langzame lome leven op die open plek in het oerwoud had de zorgeloosheid van planten uit zelfportret als legkaart 1954 uit heren van de thee ik droomde dat ik in de nacht over een pad liep onder de open hemel ik was me alleen bewust van de donkere grond van een ruimte boven mij zonder maan of sterren ik onderscheidde bergen ondoorzichtig donker tegen het transparante donker van de lucht en het zwartst van al het bos waar ik heen 36 geursen de harmonie bij hella haasse ging een golf van duisternis die me zou oplokken zodra ik er een voet zette 164 rudolfs huis stak zo kwetsbaar af tegen het donkere geboomte noch het frisse groen van de jonge theetuinen op de helling voor de gedoeng noch de bloeiende rozen in het perk konden de somberheid verdrijven die als een kille adem op haar toe kwam uit de diepten van het oerwoud links van het huis voerde een pad binnen in die duisternis het kwam haar zo bekend voor zij moest er steeds naar kijken al wilde zij dat niet 166 rudolf begroef zijn dochtertje onder hoge bomen even voorbij de plek waar het tuinpad in het donker in het oerwoud verdween 183 4m de donkere bosrand waar het kleine graf was buiten haar gezichtskring te bannen maakte jenny veel werk van haar tuin plantte met stekken van ardjasari groepen heesters die mooie bloemen droegen zaaide kleur waar dat maar kon 188 in de plantentuin in buitenzorg 1919 37 geursen de harmonie bij hella haasse uit een handvol achtergrond het kleine kerkhof van gambung is niet meer een open plek in het donkere oerwoud men heeft de begroeiing uitgedund zodat achter het geboomte de nieuw aangelegde theetuinen op de hellingen van de gunung tilu zichtbaar zijn geworden jaap goedegebuure jenny s fascinatie en angst voor het tuinpad dat in het oerwoud verdwijnt zijn exemplarisch in hella haasse s romans is er altijd wel zo n pad dat van uit de geordende natuur de onbekende en bedreigende wildernis invoert in het hart van haar zo weloverwogen

geordende oeuvre bevinden zich de doolhof en de verborgen bron het duister en demonische heeft een beperkte plaats in haar werk en wordt omzoomd door de geordende perken en in toom gehouden door een klassiek vormbesef en een gedragen soms ouderwets aandoende ver teltrant haar zachtmoedige en twijfelende helden staan met hella haasse in de tuin en staren even verlangend als geobsedeerd in de richting van het oerwoud die duistere spiegel van hun ziel uit hpide tijd 5 februari 1993 een tuin in het oerwoud harmonie om disharmonie te bezweren 6 slot harmonie voorwoord uit een handvol achtergrond parang sawat autobiografische schetsen altijd heb ik de neiging gehad een zo groot mogelijk aantal van de meest uiteenlopende gegevens in een verband onder te brengen niets schenkt me een zo intens gevoel van innerlijke bevrediging als het herkennen en vervolgens onder woorden brengen van een heel complex van waarnemingen ervaringen indrukken gedachten verzinsels als vanzelf wordt zo een compositie dan ook qua vorm een samenstel van ongelijksoortige elementen brokjes fictie beschouwing verslag flash back vaak vullen in een batik geometrische figuren en gestileerde plant en bloemmotieven de beschikbare ruimte tot aan de randen van de stof in dichte wemeling parang sawat heet zo n typisch javaans batikpatroon uit hn magazine 13 juli 1991 als ik praat over verbanden bedoel ik daar niets hogers of esoterisch mee het is gewoon een constatering het is niet religie in de betekenis van godsdienst die men er gewoonlijk aan geeft religie komt van een latijns woord dat letterlijk verbinden betekent samenhang is een gegeven dat wij kunnen waarnemen maar waar mensen in de loop der tijden allerlei namen aan hebben gegeven en beelden bij hebben bedacht of je het nu personifieert of abstract ziet het is gewoon iets wat je ervaart en dat reel en wezenlijk is 38 geursen de harmonie bij hella haasse vraag na dit alles zouden we hella haasse kunnen zien als een schrijfster van het new age denken en een reactie van tachtig procent van mijn leeskring lezers wat zeur je toch over zo braaf en zo beschaafd en erudiet alsof erudtie een zonde is en beschaafd niet deugen zou heren van de thee is een schitterend boek ze hebben gelijk gekregen van die tienduizenden lezers en tientallen critici dus het heeft meer dan genoeg te bieden deze paar tipjes van de sluier laten dat al zien voor leeskring of klas ter lezing en discussie jetzt endlich bleibt die muhle stehn doch um den esel ist s geschehn den ab gschied nen heimwärts fahr n hier siehst du nun auf einem karr n 44 39